

Passé Turco-Tatar, Présent Soviétique. Études offertes à Alexandre Benningsen. TURCO-TATAR PAST SOVIET PRESENT. Studies presented to Alexandre Benningsen, (Alexandre Benningsen'e armağan edilen Araştırmalar. Geçmişte Türk-Tatar ilişkileri günümüzde Sovyet dünyası), yayıncılar (publiées par/edited by, Ch. Lemercier-Quelquejay, G. Veinstein, S. E. Wimbush). Üstlenen yayınevi: Louvain şehrindeki Peeters. Paris 1986 (dağıtım ve satışa verilışı 1987), IX+563 sayfa. "Collection Turcica" adlı serinin VI. cildir.

Geçen nesilde yetişip de, şimdi olgunluk yaşlarına gelen Türk dünyası araştırmacıları için dizi dizi armağan kitaplar yayınlanmaktadır. Şimdi elimizde bulunan ve ilk defa, iki başlık taşıyan bir armağana lâyık görülen Benningsen, ilmî çalışmaları yanında dünyanın süper güçlerinden biri üzerinde de aynı yetkiyle ve hevesle çalışmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda bu alanlarda yazdığı bazı eserleri dilimize çevrildi. Günlük siyaset konuları ile tarih gerçekleri üzerinde durmak ve ikisini kaynaştırmak çok hassas bir hususdur. Gene de kaçınılmaz sayılan bir davranıştır. Ben ilim adamıyım diye sırça köşke çekilmek kolay bir kaçış yolu ise de, uygulamamız doğru olmaz. Cesaretle konuların üzerine gitmek her bilim ve kültür adamının görevidir. Şimdi buna cesaretle eğilmiş bir kişiye armağan edilen şık ve gösterişli bir kitabı görmekle, ilim adına ne kadar mutluluk duysak azdır.

Eser alışılmış armağan kitaplarına uygulanan yöntemlerden değişik bir şekilde hazırlanmıştır. Dört ana kısma ayrılmıştır. İlk kısımda âlimin kişiliği, hazırlandığı çevre, eserlerinden seçme bir liste verildiğini görmekteyiz. "En guise de préambule" diye adlandırılan bölümde şu yazılar bulunmaktadır; S. Enders Wimbush, "Alexandre A. Benningsen: A somewhat casual and not altogether dignified portrait", s. 3-9'de doğumu, yaşamı, bilim çevresine girişi ve ele aldığı belli başlı konular işlenmiştir. "Principaux travaux d'Alexandre Benningsen" (s. 11-16) 1952 ile 1985 yılları arasında yayınladığı belli başlı bilimsel kitap ve makalelerin listesi verilmiştir. Michael Rywkin "Alexandre Benningsen in the eyes of the Soviet press", s. 17-29. Yakın mesai arkadaşlarından biri olduğu anlaşılan araştırmacı, bu hassas konu üzerinde çalışan kişinin resmi makamlar tarafından nasıl izlendiğini ve vardığı bilimsel çalışmaların Rusçada nasıl özetlenip aktarıldığı üzerinde duruyor. Rus diliyle yazılmış bulunan yayınları bilmemize olanak bulunmadığı için bir karşılaştırma yapamayız. Bununla beraber hoş bir polemik konusu yaratılması dikkate değer. Chantal Lemercier -Quelquejay "Lions pieux et chiens mystiques dans la tradition chrétienne et musulmane", s. 31-41. Yakın çalışma içinde oldukları beraber hazırladıkları eserlerden anlaşılmaktadır. Bu kez de müşterek konularını ilgilendiren bir araştırma, Orta Asya'da gelişip de iki dinde bulunan inanışlara değiniyor. Anabölmülerden biri "L'histoire aux quatre vents des steppes" diye klâsik döneme ayrılmıştır. Tek iki araştırma, Türk kaynaklarında çokca geçen iki sözcük üzerinedir: Omeljan Pritsak, "The origin of the name *Rus/Rus*", s. 45-65 ve Louis Bazin, "A propos du nom des 'Petchénègues'", s. 67-77. O. Pritsak ihtisas alanı olan kaynaklardan başka en eski kayıtlardan yola çıkarak, bu sözcüğün aslına inmiş ve geçirdiği evrelere değinmiştir. Yabancı olmadığını sandığım Arab ve Türk kaynaklarına da kısa bir auf bekler-

dik. L. Bazin de Peçenekler gibi bir terimin dilcilik bakımından bir tahlilini yapmakta. Türkçede bu kinuda çıkmış önemli eserleri ve İslâm Ansiklopedisini kısa da olsa belirtmesi herhalde iyi olacaktır. Janet Martin, "The Tiumen Khanates's encounters with Muscovy 1481-1505", s. 79-87. Altınordu Hanlığının yıkılmasından sonra kurulan yerel bir devletin yirmibeş yıllık mücadelesi, genellikle Rus kaynaklarına göre işlenmiştir. Mihnea Berindei, "Le rôle des fourrures dans les relations commerciales entre la Russie et l'Empire Ottoman avant la conquête de la Sibérie", s. 89-98. Rusya topraklarından yüzyıllar boyu kürk alınıp sonra da değişik ülkelere satıldığı en eski ticaret tarihlerinden beri bilinmektedir. Şimdi yeni yayın ve belgelerin ışığı altında yeni bilgi sahibi oluyoruz. Matei Cazacu, "A propos de l'expansion polono-lituanienne au nord de la Mer Noire aux XIVe-XVe siècles", s. 99-122 ile Gilles Veinstein, "L'occupation ottomane d'Oçakov et le problème de la frontière lituano-tatare 1538-1544", s. 123-155 birbirlerini tamamlamaktadırlar. Osmanlılar Avrupa kıtasının iç taraflarına doğru ilerledikleri bir sırada Polonya asıllı asker ve yöneticilerle karşılaştılar. Aradaki sorunların büyük bir kısmı sulh yolu ile çözümlendi. İlk araştırmada Karadeniz taraflarına çıkmak isteyenlerin girişimleri, ikinci araştırmada altı yıllık hassas bir dönem incelenmektedir. Veinstein, bu alanda daha önce de çalıştığı için, konuya hâkimdir ve elde ettiği yeni belgelerin sayesinde güzel bir araştırma ortaya çıkarmıştır. Denys Lombard, "L'Empire Ottoman du d'Insulinde", s. 157-164. Türk fetihlerinin, Hind denizlerindeki yankıları üzerinde duruyor. Jean-Louis Bacque-Grammont, "Les affaires mogholes vues par un ambassadeur Özbek à Istanbul vers 1550", s. 165-173. Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan bir belgeye göre Orta Asya konularına Osmanlıların yatkınlığı üzerinde durulmuştur. Halil İnalçık, "Power relationships between Russia, the Crimea and Ottoman Empire as reflected in titulature", s. 175-211. Kaynak hâkimiyetini yakından tanıdığımız sayın İnalçık bu araştırmasında, belgebilim (diplomata)den hareket ederek, devletlerin birbirleri ile olan yazışmalarında ne gibi tabirler kullandığını incelemiştir. Olayların siyasi akışından öte, yazışma biçiminin değişme özellikleri üzerinde duran İnalçık, anlaşılması güç deyimleri de açıklamak yanında, 1681 tarihli andlaşma özelliği ile 1700 tarihli sulhun yazılış biçimini de tetkik süzgecinden geçirmiş ve koyduğu bir ek ile Kırım Hanlarına Rusya tarafından ödenen haraç konusunu incelemiştir.

Bu incelemelerden sonra "Expansion russe et culture musulmane" diye adlandırılan anabölüm gelmektedir. XVIII'inci yüzyıldan sonra Rusya'nın gelişmesi üzerine siyasal denge değişmişti. Bu dönemi işleyen araştırmalar sırasıyla şunlardır: Michel Lesure, "L'expédition d'Astrabat (1781-1782) este-elle encore un secret d'Etat?", s. 215-229. Pertev Naili Boratav, "Un dialogue entre Cheikh Chamil et le Roi de Moscovie", s. 231-241. Paul B. Henze, "Circassia in the nineteenth century the futile fight for freedom", s. 243-273. Kemal Karpav, "The Crimean emigration of 1856-1862 and the settlement and urban development of Dobruca", s. 275-306. Alexandre Popovic, "Quelques reenseignements concernant les écoles turco-tatares de la Dobroudja roumaine pendant la période post-ottomane", s. 307-316. M. Mobin Shorish, "Traditional Islamic education in Central Asia prior to 1917", s. 317-343. Audrey Altstadt-Mirhadı, "The forgotten factor: the shi'i mullah of pre-revolutionary Baku", s. 345-365. Edward J. Lazzarini, "The revival of islamic culture in pre-revolutionary Russia: or, why a prosopography of the tatar *ulema*?", s. 367-372. François Georgeon, "Les debuts d'un intellectuel Azerbaïdjanais: Ahmed Ağaoglu en France 1888-1894", s. 373-387. Azade Ayse Rorlich, "'The temptation of the west': two tatar travellers' encounter with Europe at the end of the nineteenth century", s. 398-410. Bütün bu araştırmalar bilimsel yöntemler içinde ele alınmakla beraber, günlük siyasete de uzantılıdır. Bununla beraber başlıklarından da anlaşıldığı üzere, ilgili alanlarına her bir araştırmacı yetkiyle yaklaşmıştır. Kullandıkları kaynakların da Slav dili ile yazılmış olmaları, okuyan kişilere yararlı klavuz olmaktadır. Kültür konularında yakın tarihimizi ilgilendiren kayıtlar da önemlidir.

“Pouvoir soviétique et nationalismes musulmans” diye adlandırılan son anabölümde şu araştırmaları görmekteyiz: Paul Dumont, “Bakou, carrefour révolutionnaire 1919-1920”, s. 413-433. Alain Besançon “Nationalisme et bolchevisme en URSS”, s. 435-448. Ronald Wixman, “Applied Soviet nationality policy: a suggested rationale”, s. 449-468. Teresa Rakowska-Harmstone, “Soviet moslem nationalism in comparative perspective”, s. 469-480. James Critchlow, “*Vatan* and the concept of homeland in the Muslim Soviet republics, s. 481-488. Michel Heller, “‘Décades’ et ‘décennies’”, s. 489-499. Hans Bräker, “The Islamic renewal movement and the power shift in the Near/Middle East and Central Asia”, s. 501-524. S. Enders Wimbush, “China in Central Asia” s. 525-531. Marc Ferro, “Fraternité algérienne: communisme et islam avant l’indépendance 1955-1956”, s. 533-553. Oliver Roy, “Le tribalo-communisme, ou les limites du contrôle soviétique sur l’appareil d’état afghan”, s. 555-563. Hepsi de günümüz siyasal konularını ilgilendirir. Bununla beraber yaklaşım bilim kuralları içindedir.

Çok güzel bir kâğıda, titiz bir şekilde basılan kitap bir bilim adamına duyulan saygıyı da tartışmasız bir şekilde yansıtıyor. Alexandre Benigsen’i böyle başarılı bir kariyerinden dolayı kutlar ve daha uzun yıllar başarılarının devam etmesini dilerken, iyi bir kitap ile onun mutlu gününü sonsuzlaştıranları da tebrik etmemiz gerekir.

DOÇ. DR. MAHMUT H. ŞAKIROĞLU